

Westerse elementen
in Afrikaanse kunst:
meer dan 'colons'

De incorporatie van Westerse elementen in eigen rituelen

(deel II)

In de vorige aflevering zijn we vooral
op zoek gegaan naar de Westerse elementen
in de Afrikaanse kunst
naar aanleiding van de eerste contacten
tussen beide culturen.

In deze bijdrage zien we hoe de 'colonkunst'
vanaf het interbellum volop zijn intrede vond.

Bij de Baule zijn westerse elementen massaal aanwezig

Zowat bij alle volken in Afrika vinden we Westerse elementen in hun beelden terug, maar bij de Baule zijn ze massaal aanwezig. Het typische colon-beeld is wellicht bij de Baule ontstaan. Het heeft ook alles te maken met de functie en de integratie van de beelden in de eigen gebruiken. Spijtig is het dat de colon-beelden door het succes afgegliden zijn naar helgekleurde beelden met stereotype Westerse kenmerken.

De andere wereld

Voor de Baule is de 'Blolo' een belangrijk en intens beleefd gegeven. Het is de wereld van de overledenen en de 'other world' (zie ook Tribale kunst 2018-2). Voor de Baule is het een gegeven dat iedereen naast een wereldse partner ook een partner in de andere wereld heeft. Een mannelijke partner wordt een Blolo bian genoemd, een vrouwelijke een Blolo bla. Het belang van deze partners uit de andere wereld mag niet worden onderschat. Immers, zo schrijft Susan Vogel (1977) in *African art Western Eyes*: 'Voor de geboorte waren alle mensen in de andere wereld (Blolo) getrouwd. Deze spirituele partners houden niet alleen het aardse bestaan in de gaten, maar beïnvloeden het ook. Zij staan ook in hoge rang met alle voordelen vandien.' Diverse getuigenissen in het boek van Vogel vertellen hoe ziekte of ongeval te wijten

kunnen zijn aan de spirituele partner die ontevreden is of jaloers op de aardse tegenpool. Er wordt dan ook vaak gedroomd over ruzies tussen beide partners.

Om de Blolo Bla of Blolo Bian gunstig te stemmen moet deze op de aarde 'neerdalen' en dat gebeurt door er een beeld van te laten snijden. De waarzegger bepaalt de weekdag die voorbehouden is aan de partner uit de andere wereld. Men eet en slaapt die dag en nacht niet met de wereldse partner. Als man en vrouw elk op een andere dag hun Blolo echtgenoot moeten eren, dan is er twee nachten per week geen contact. In sommige gevallen een goede relatietherapie.

Geen portret

De weergave van de Blolo-partner in een beeld is geen portret van de echtgenoot, maar integendeel vaak het tegenovergestelde droombeeld. De waarzegger zal aangeven welke Westerse kenmerken eventueel moeten worden toegevoegd en welke offergaven moeten worden gebracht.

Dat deze relatie erg intens is, wordt treffend omschreven door A. Guenneguez (1971) in *Arts de la Cote d'Ivoire*. Hij schrijft: "De man slaapt met zijn beeld, geeft het te eten, spreekt er mee met luide stem, 'réelle psychanalyse', want als men met luide stem zijn problemen uitdrukt dan worden ze opgelost." Het is

thus het equivalent van een therapeutische psychoanalytische sessie.

Uit het voorgaande blijkt dat het authentieke beeld van de Blolo-partner, ook al heeft het Westerse elementen, een essentiële, haast een sacrale rol heeft in het (vooral mentale) welzijn van zijn bezitter(ster). Het aanbrenge van Westerse elementen is niet altijd zonder kritiek geweest. Ouderen vonden dat allemaal maar niets en alleen maar bedoeld om fysieke eigenschappen te verhullen: "They take their skinny, scrawny legs and put them in pants". (Ravenhill, 1996)

Enkele contrasten

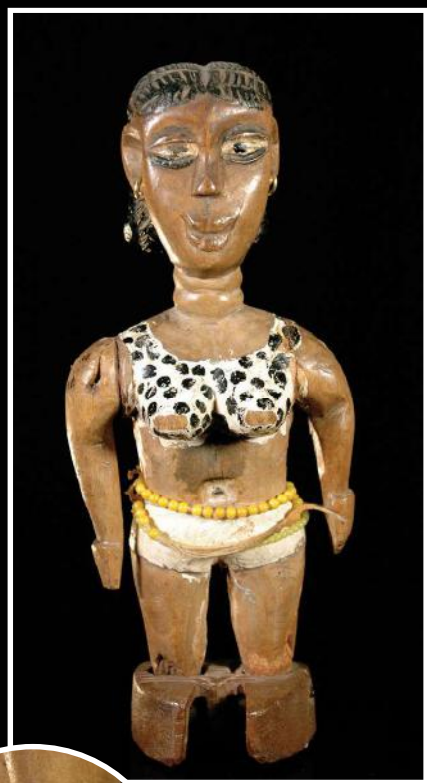
Het linker beeld op pag. 11 van een blolo bla is nog erg zuinig met Westerse kenmerken: enkel bij nader inzien is een bh zichtbaar die nauwelijks in het hout is uitgesneden, maar met kleur is benadrukt. Een tweede element dat in de vroegste colonbeelden wordt aangebracht zijn de open sandalen. In dit geval met een sympatische toets: de gelakte teennagels. Het rechter beeld op pag. 11 staat in schril contrast met de subtiliteit van het vorige beeld. Het toont een soldaat in vol ornaat met een overvloed aan attributen: volledig uniform, riem, schouderstukken, kepi, rood hemd, gele das, polsuurwerk, bottines. Alle verfijndheid is verdwenen, wat rest is seriewerk zonder de minste persoonlijkheid.

Boven: Een Blolo bian in het tot in de details uitgewerkte uniform van een Westerse moegenheid, Baule, Ivoorkust, h. 35 cm.

Links: Een Blolo bla met bh, open sandalen en gelakte teennagels, Baule, Ivoorkust, h. 30 cm.

Links: Een Blolo bian met zijn handen in z'n broekzakken, Baule, Ivoorkust, h 29 cm.

Twee Ewe-popjes met een slipje. Een draagt laarsjes met een hoge hak (h. 25 cm), de ander een bh (h. 21 cm).

Ashanti goudgewichten in de vorm van kanonnen (3,5 - 4,5 cm), een geweer (12 cm) en een revolver (6 cm).

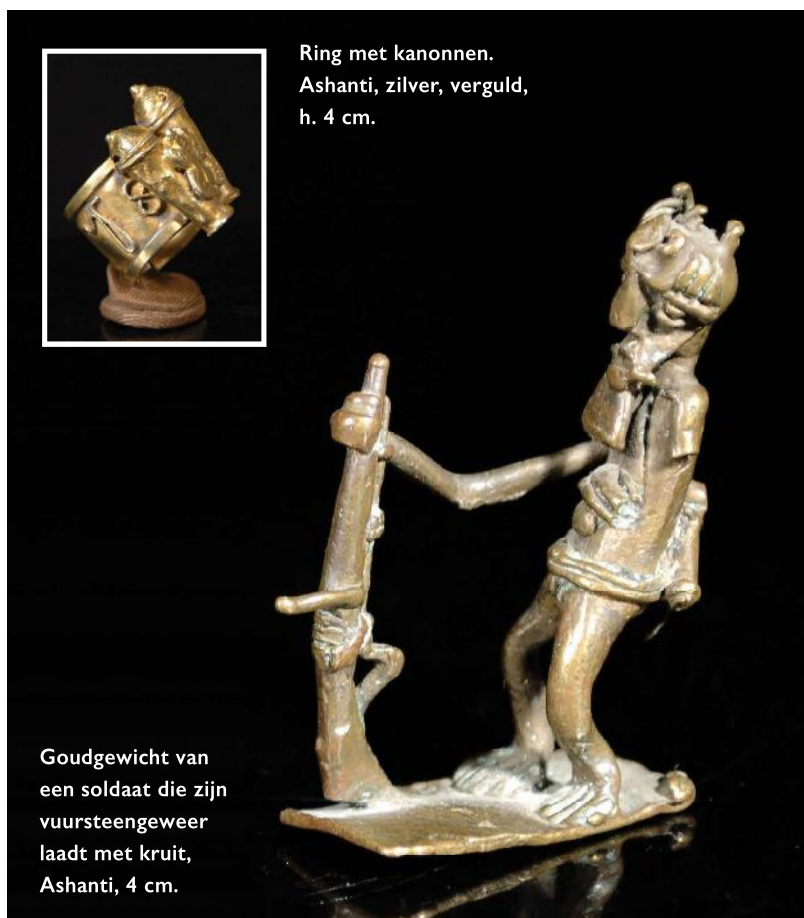
Het eerste contact met een vuurwapen moet indrukwekkend zijn geweest

Een ander opvallend kenmerk is de houding. Alleen iemand met een Westerse broek kan de handen in de zakken steken. In dit geval is het kledingsstuk, de broek, zelfs niet aangegeven. We herkennen ook een typisch kapsel: het stijle haar, ook wel *zazou* genoemd. In de kruin is een holte uitgespaard voor krachtstof.

Grappig en charmant zijn de Ewe poppetjes. In het ene beeld krijgt het meisje enkel een slijpje toebedeeld, maar het poseert trots met de hoge laarsjes met hak.

Het geweer

Dat de kennismaking met een blanke in Afrika een grote schok moet zijn geweest hebben we reeds herhaaldelijk aangegeven. Het eerste contact met een vuurwapen of geweer moet indrukwekkend zijn geweest. Maar een bijzondere kijk hierover vinden we terug in de getuigenis die J.L. Grootaers (2007) citeert in *Ubangi*. Een Franse koloniaal noteerde in 1910 bij de Banga in Ubangi het volgende, mythische verhaal dat we in (eigen) vertaling weergeven. *Op zekere dag was Yuvru (God) ontroerd bij het zien van de ontberingen van de Banda, die door de Arabieren verjaagd waren uit hun land. Hij verzocht de blanken om te komen helpen en vertelde hen: 'De Banda lijden erg, de Arabieren voeren oorlog tegen hen. Ga naar hen toe en zorg ervoor dat het conflict stopt.'*

Ring met kanonnen.
Ashanti, zilver, verguld,
h. 4 cm.

Goudgewicht van
een soldaat die zijn
vuursteengeweer
laadt met kruut,
Ashanti, 4 cm.

'Maar waarmee moeten we vechten tegen de Arabieren?' vroegen de blanken.

'Hier heb je een deel van mijn donder en bliksem' zei Yuvru en hij schonk hem het geweer.

Grootaers beschrijft nog een andere zienswijze waarom de blanken naar Afrika gekomen zouden zijn. Aangezien de blanken tijdens hun expedities op zoek waren naar voedsel voor hun verblijf, werd dit geïnterpreteerd als 'er is hongersnood in het land der blanken, daarom komen ze hier voedsel zoeken' of zoals

geformuleerd in een Ashanti spreekwoord 'Indien er geen hongersnood was geweest in Europa, zouden de blanken niet zijn gekomen om hun stoffen uit te spreiden en te verkopen in Afrika' (Christaller, 1990).

De goudgewichten van de Akan

De Akan en meer bepaald de Ashanti integreerden al snel Europese elementen bij het gieten van hun goudgewichten. Garrard (1980) situeert deze goudgewichten in de

Het woord is als een kogel, eenmaal vertrokken keert het niet meer terug naar de loop van een geweer

periode van 1750 tot 1900. We herkennen in de goudgewichten soldaten die hun vuursteengeweer laden met kruit, de jager die terugkeert van de jacht, maar ook de wapens zelf: geweer, pistool, patroongordel, kanon, kanonskogel...

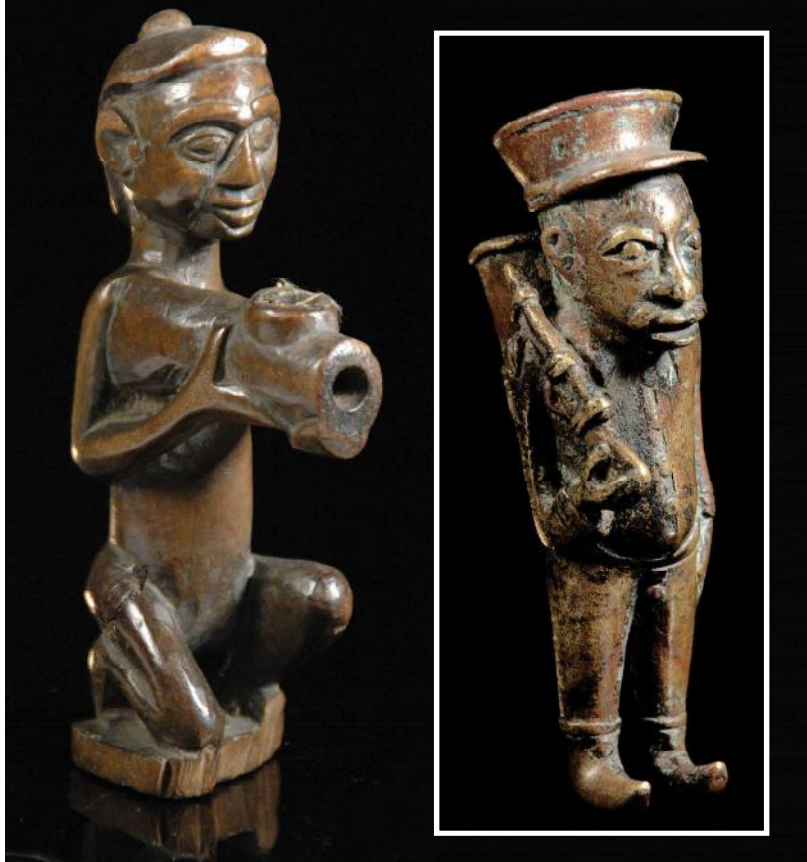
De stoel staat symbool voor de macht van de koning. Ook die vinden we terug als goudgewicht. Het Europees (vooral Portugees en Nederlands) geïnspireerde type heet *Asipim*, wat wil zeggen 'ik ben standvastig' en het spreekwoord benadrukt bovendien 'de koning sterft, maar de troon niet', want in de stoel zelf is de koninklijke macht aanwezig. Indien de koning er niet op zit wordt de stoel schuin tegen een muur gezet zodat een kwade geest er geen bezit van kan nemen.

Beeldrijke spreekwoorden

De woordvoerders van Ashanti-chefs gebruiken op verfijnde manier spreekwoorden waarin wapens beeldrijke toepassingen vinden. Enkele voorbeelden:

- *Als je geen geweer hebt, draag je geen riem met patronen.*
- *Het is een moedige man die een patroongordel draagt.*
- *Het vel van een dier is goed tot een kogel het verknoot*
- *Een geweer schiet niet uit zichzelf.*
- *Een kanon verliest nooit zijn kracht.*
- *Het woord is als een kogel,*

Pijpenkoppen in de vorm van een figuur met kanon Pende, Congo, 15 cm, en van een soldaat met kepi en geweer, Bamum. Kameroen, 13 cm.

eenmaal vertrokken keert het niet meer terug naar de loop van een geweer.

Opmerkelijk is de vogel Aketakyi. Hij draagt aan elke vleugel een kanon en zijn lichaam bestaat uit een wijsheidsknoop. Deze vogel is het symbool van de belangrijke handelsstad Anumabo en waarschuwt: 'Het is slechts met wijsheid en wapens dat de stad kan worden ingenomen'.

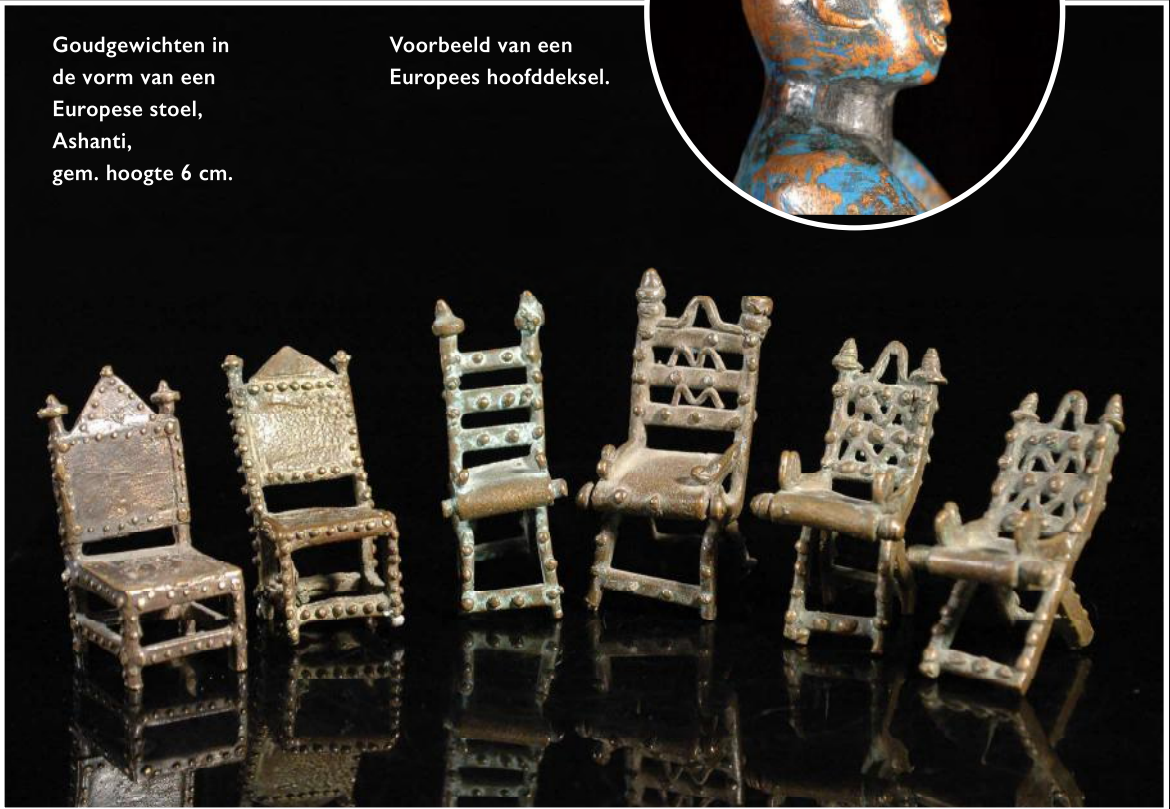
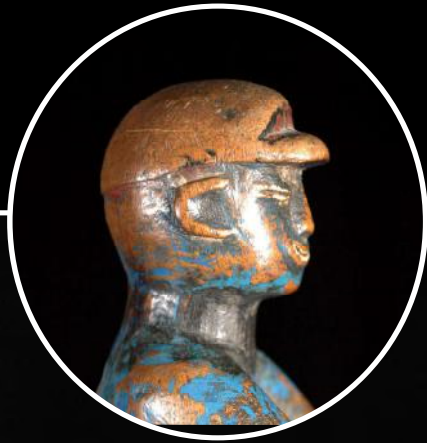
Prestige en kracht

Een vuurwapen geeft prestige zoals blijkt uit het bronzen Bamileke beeld uit Kameroen of de armband met parasole en kanonnen die bij de Fon (Benin) aan de opperarm wordt gedragen (pag. 9).

Geweer en mentale kracht vinden elkaar in de extase van het roken van tabak en hennep. Pijpen in geweevorm benadrukken deze symboliek bij diverse stammen.

Goudgewichten in de vorm van een Europese stoel, Ashanti, gem. hoogte 6 cm.

Voorbeeld van een Europees hoofddekseel.

Links: Bamileke beeld uit Kameroen, brons, h. 21 cm.

Onder: Een goudgewicht dat de vogel Aketakyi voorstelt. Hij draagt twee kanonnen en heeft een lichaam in de vorm van de knoop der wijsheid. h. 6 cm.

Links: Baule man in korte broek op fiets, 23 cm.

Linksboven: Man, Bakongo, ivoor, 19 cm.

Rechtsboven: Lepel met figuur, ivoor, Pende ?, 20 cm.

De sjablonen gemaakt uit dierenhuid stellen soms Westerse objecten voor.

Bus 15 x 30 cm en vliegtuig 14 x 23 cm.

Coll. Gi Mateusen

Westerse elementen in de muurdecoraties

bij de Gbato-Senufo

Westerse kleding

In een vorige bijdrage zagen we hoe bij de Lobi de 'képi' gebruikelijk was.

Het type 'képi' is ook terug te brengen tot de nationaliteit van de kolonisator, zo zullen we in de voormalige Franse kolonies andere hoofddeksels vinden dan in de Engelse kolonies. Buiten militaire petten zijn er natuurlijk ook burgerlijke exemplaren.

De pantalon, maar ook de korte broek, zijn gebruikelijke attributen die een Westers element toevoegen.

Vervoer

Fietsen, auto's en vliegtuigen spreken tot de verbeelding en getuigen van macht en welvaart. We vinden ze zowat overal terug.

In deze tekst beperken we ons echter voornamelijk tot een vrij onbekend gebruik, namelijk de muurschilderingen van de Gbato Senufo in Ivoorkust.

Het bestaan ervan is door Karl-Heinz Krieg (1981) beschreven in *Kunst und Religion bei dem Gbato-Senufo*.

Hij is een bevoorrechte getuige wanneer hij in 1979 toegelaten wordt tot het Poro genootschap. Hij dient deel te nemen aan het initiatiekamp en merkt daar muurschilderingen met allerlei afbeeldingen van vliegtuigen, soldaten, auto's enz.

Dat deze muurschilderingen zo goed als onbekend zijn gebleven heeft te maken met het feit dat ze enkel wor-

Huis versierd met behulp van sjablonen, Ouazomon, Ivoorkust. Foto Karl-Heinz Krieg, 2001

den aangebracht tijdens een overgangsritueel dat slechts eens in de zeven jaar plaatsvindt. Bovendien blijven de muurschilderingen door weersomstandigheden beperkt zichtbaar.

Sjablonen

De figuren worden aangebracht met behulp van sjablonen die uit dierenhuid worden gesneden. Deze worden door de geinitieerde tegen de muur gehouden en met witte klei besprenkeld zodat de contouren duidelijk worden. De symbolen van het Poro genootschap met de diverse maskertypes verwijzen naar de wereld van de geesten. Daarnaast worden andere motieven gebruikt.

De keuze van de motieven heeft te maken met de bewoner: het huis van een jager zal met dieren worden versierd, bij een boer wordt dat een hak en bij jongeren zijn symbolen van Westerse welvaart populair.

Na gebruik worden de sjablonen in het rieten dak van het huis bewaard, waar ze

na verloop van tijd vergaan of worden opgegeten door ongedierte.

De dochter van Krieg, Helen Adwoa, heeft op ons verzoek in het archief van haar vader opzoekingen gedaan en heeft foto's en enkele exemplaren van sjablonen voor ons gevonden.

Historische functie

In het werk van Werewere Liking (2019) wordt de term *photo africaine* geïntroduceerd, als verwijzing naar de foto's waar de zwarte 'collaborateurs' trots pronken met Westerse uiterlijkheden. Ook voor de Westerling waren de colons als het ware foto's die ze later naar het moederland konden meenemen. Men zou de beelden uit die eerste jaren als historisch document kunnen beschouwen.

Fetisj-colon

Volgens sommige houtsnijders werden in het begin ook colons gesneden als fetisj, 'pour tuer le Blanc' (Werewere Liking, 2019 p. 20). Dat het snijden van dergelijke fetisjen zorgvuldig moet gebeuren getuigt een andere snijder. Sommigen klanten brengen soms het hout mee dat door de fetisjeur is behandeld met olie en krachtstoffen om de magie te doen werken. Ze geven ook diverse instructies in verband met grootte, haartooi enz., of eisen dat het beeld in drie dagen moet worden afgeleverd. Meer nog, de snijder mag in die dagen geen

Een humoristisch beeld is een efficiënte manier om het pijnlijke verleden te vergeten

seksuele betrekkingen hebben en geen bier drinken. Vooral in de voodoo cultus (Benin, Togo) blijven we fetisj-colons terugvinden.

Therapeutische en beschermende functie

Zoals in de eerste bijdrage is aangegeven is de visie van Werewere Liking bitter tegenover de kolonisator. Voor haar is de colon-kunst een afrekening, een karikatuur met een genezende functie: 'La caricature est une technique de dédramatisation' (Werewere Liking, 2019 p. 47). Een humoristisch beeld is dan een efficiënte manier om het pijnlijke verleden te vergeten.

Wanneer colons op een graf worden geplaatst heeft dat een beschermende functie: het weggagen van de ziel naar het rijk van de doden, betovering vermijden, voorkomen van grafschennis, verbinding leggen met de voorouderlijke energie.

De grafbeelden in de Bakongo, die tegenwoordig uit cement worden gemaakt, hebben vaak Westerse tekenen van rijkdom.

Datering, echtheid

Verschillende auteurs geven een aantal hulpmiddelen om de authenticiteit van de stukken te bepalen.

Zo zijn er de uniformen die datering mogelijk maken. Voor 1918: de rode fez, wit uniform, blauwe broek,

Er zijn voorstellingen met een bril, zoals bij dit vrouwenmasker van het Sande-geenootschap van de Mende. In zijn boek 'Bundu' p. 83 (andere naam voor Sande) schrijft B. Gottschalk hierover: 'de bril is geen symbool van macht, maar van prestige en maskers met bril zijn erg zeldzaam.'

broekzakken. Na de oorlog verschijnt de helm en later nog de korte broek, brousshelm en pet.

In de burgerkledij zien we in de jaren 1920-30: sandalen met gesp; daarna volgen slappe hoed, schoenen met platte hiel en een gekleurde jurk strak tegen het lichaam. Na WOII volgt het driedelig pak, epauletten en attributen zoals uurwerk en wandelstok. De colonkunst volgt de mode: broek met olifantenpijp (1970), daarna worden de broekspijpen smal (1980). Na

1980 begint ook het uitbeelden van diverse beroepen. Ook de kleur is een indicatie. In het begin is er de beperking door het gebruik van de vegetale kleurstoffen: zwart, rood, oker en wit. Voor 1945 werd enkel een rode kleur gebruikt en het beeld draagt enkel een schaamdoek. Later (1950) komt de Europese verf en begint ook het 'verval'. Identieke beelden worden in serie vervaardigd, louter om commerciële redenen.

In een volgende bijdrage onderzoeken we de christelijke symboliek in de Afrikaanse kunst. Daarbij zien we twee strekkingen. Zo zijn christelijke elementen soms helemaal geïntegreerd in de eigen canon en in andere gevallen zijn het Westerse voorwerpen met een Afrikaanse 'look'.
mateusen@skynet.be

Literatuur

Zie de literatuurlijst bij deel I (Tk 2021.1).

Onderstaande boeken zijn daarop een aanvulling.

Christaller, J.G. (1990). *Three thousand six hundred Ghanaian proverbs*. New York: Lewiston

Krieg, K.-H. & Lohse, W. (1981). *Kunst und Religion bei den Gbato-Senufo, Elfenbeinküste*. Hamburg: Selbstverlag

Grootaers, J.L. (ed.) (2007). *UBANGI, Art and cultures from the African Heartland*. Brussels: Mercatorfonds

Gueneguez, A. & A. (1993). *Art de la Côte d'Ivoire et des voisins*. Paris: l'Harmattan

Ravenhill, Ph.L. (1996). *Dreams and reverie. Images of otherworld mates among the Baule, West-Afrika*. Washington: Smithsonian Inst. Press

Vogel, S.M. (1997). *Baule: African Art/Western Eyes*. New Haven: Yale univ.